

HOMEROSNAK MAGYAR FORDÍTÓI.

Homeros költeményei, mint a világirodalom egyik remeke, mindazon népekre, a melyek valódi műveltségre igényt tartanak, nagy befolyással voltak és lesznek mindaddig, a míg a szép és a nemes, a tudomány és a művészet iránt érdeklődni fog az emberi nem.

Alig hiszem, hogy léteznék irodalmi mű, a melynek annyi sok magyarázója, fordítója, feldolgozója és utánzója volna, egy szóval: a mely oly nagy, és pedig mindenféle nyelven megjelenő, irodalmat teremtett volna, mint épen ez.

Igen természetes e szerint, hogy Homeros költeményei a mi irodalmunkba is, habár meglehetősen későn, nemzeti köntösben tartották bevonulásukat.

Hogy ez épen csak egy század előtt történt, annak az volt az oka, hogy tudósaink és velök együtt nemzetünk a latin nyelvnek uralma és befolyása alatt levén, senki sem gondolhatott arra, hogy ezen drága költeményeket nemzetével, nemzeti nyelven közvetítse.

Ezen körülménynek tulajdonítható, hogy Cesinge János (Janus Pannonius) 1569-ben az Ilias VI. könyvéből a Diomedes és Glaukos közötti páros viadalt; Bergler István Homeros Iliasát 1707-ben, az Odysseát pedig 1762-ben, nemkülönbön Kunich Raymund 1784-ben Homeros Iliását latin fordításban kiadták.

Az, a ki legelőször megkísérelte Homeros költeményeit nemzeti nyelven visszaadni, vala Molnár János. Őt illeti a kezdeményezés dicsősége!

Utánna többen léptek ezen nemes versenytérre, hol kisebb, hol nagyobb szerencsével szárnypróbálgatva, elérhetik-e, vagy legalább megközelíthetik-e ezen mæoniosi madár magas és merész röptét?

És habár egynehány alig-alig tudott felemelkedni és rövid s hiábavaló erőlködés után szárnyatszegve hullott a földre, hogy többé fel ne támadjon; valának mások, a kik vígan felkerekedve reményt ébresztettek (v. keltettek), hogy céljokat elérik; de

kitartást nem mutatva, már útköz kezdetén a rájuk várakozó díjtól elüttettek; míg végre csak egy maradt, a ki sem munkát sem fáradságot nem kímélve a nagy és egész útra vállalkozott ugyan, de ideálját csakis egyes momentumokban közelítette meg, míg legtöbb esetben nagyon távol elmaradt tőle.

Ezen képből Homeros magyar fordítóinak három nemét jeleztem.

Ezekkel megismerkedni, azaz: az általok létesített Homeros-féle fordítások becsét meghatározni ezen tanulmány célja, mely czélt csak úgy vélem legbiztosabban elérhetőnek, ha a rendelkezésünkre álló fordításokat, a római és görög classicusok feldolgozása- és megbírálásánál jónak bebizonyult módszert ezekre is alkalmazva, minden irányban analysálom.

Ez esetben ismét arra, hogy az egyes műfordítók relativ becsét megítélhessem és feltüntethessem, egyike a legmegbízhatóbb eszközöknek az összehasonlító eljárás.

Mint hogy pedig csak ott lehet a legsikeresebben összehasonlítani, a hol ugyanazon anyag vagyis tárgy képezi az alapot, melyet több és pedig egymástól különváltan fáradozó munkás saját felfogása, ihlettsége szerint feldolgoz: azt hiszem, hogy talán helyesen cselekedtem, midőn Homerosnak magyar fordítói közül csakis azokat választottam tanulmányozásom tárgyául: a kik *a*) Homeros versmértékében kísérelték meg a magyarítást; *b*) a kik egytől egyig ugyanazon részletet fordították le.

E szerint csakis a következő magyar fordítók jöhetnek tekintetbe: Molnár János (1789 Magy. Muz. I. k. p. 366. k.); Révai Miklós (1815 Erd. Muz. II. 154—171.); Kölcsey Ferencz (1816 Szépirod. Figy. II. 2 félév 326); Vályi Nagy Ferencz (Sárospatak, 1821); Hertelendy Gábor (Pozsony, 1835); Szabó István (Budapest, 1850/1) és ugyanaz (Budapest, 1853); Zombory Lipót (Uj Magy. Muz. 1854); Szeremley Károly (1857); P. Thewrewk Emil (1862); Rákossy Jenő (1873); a részlet pedig, mely mindezen fordítónál előfordul Homeros Iliasa I. könyvének első 52 verse.

Ámbár ezen részlet terjedelmére nézve csekély, mégis, a mint alább ki fog tűnni, elegendő annak kimutatására: hogy

milyen sajátos eljárást követett és követni fogott minden egyes fordító ezen mesterműnek a nemzeti nyelvbe való átültetésénél.

Ebből különösen ki fog tűnni: hogy miképen bántak el fordítóink a magyar nyelvvel, alkalmazva azt *a)* külsőleg, azaz: a magyar hexameter megalkotására, *b)* belsőleg, azaz: a költő magasztos gondolatainak visszaadására.

a) A külsőségekhez számítom a hexametert, és pedig alkatrészeit, kellékeit illetőleg. Ennek kellékei a lábmetesz (caesura) és sormetszet (diæresis), mely ismét hangzatosságát, a rhythmust feltételezi.

A kérdés ezekután az vajjon a magyar hexameternek kell-e alkalmazkodnia ezen antik versforma természetéhez, és ha igen, mennyiben? Szabad-e elhanyagolnia a láb és sormetszetet? ha nem, akkor Vályi Nagy Ferenczet és Szeremley Károlyt illeti a dicséret, hogy a 10 fordító közül egyedül ők azok, a kik mind az 52 versben mind a láb mind a sormetszetet következetesen alkalmazzák, míg ellenben a többinél azt többé-kevésbé elhanyagolva találjuk; és pedig:

Molnár Jánosnál 2-szer u. m.:

3. sor. És sok Bajnok lelkeiket poklokra taszítá
44. » Mérges haraggal Olympusnak tetejéről alá száll

Révai Miklósnál 2-szer u. m.:

11. sor. Hogy dühös indulattal egyik versengene mással
28. » orszagtokba. Leányomnak, mert érte kesergnek

Kölcsey Ferencznél 3-szor u. m.:

5. sor. S mindenféle madárnak: s bétölt Zeus akaratja
9. » Lető s Zeus fia, ki megboszankodva királyra
46. » S vállain a nyilak elesördültének a haragosnak

Hertelendy Gábornál 10-szer u. m.:

5. sor. Halmozván: végzése betellessedett Kronionnak
7. » Atreides, fejedelme a népnek, s égfi Achilleus

14. sor. Diszkoszorút, tovatzélos Apollét, lelve kezében
 22. » Minden többi Achaii szavazva kívánta, hogy e pap
 25. » Ám hanem elkergette s imigy rohaná meg igével
 26. » Téged öreg, hajts szóra ne érjelek itt a hajóknál
 34. » Ment tsendessen a dobzó tenger partjai mellett
 36. » Fölsegének Apöllnak, a kít szüle széphaju Létó
 41. » Kecske a vagy bika tzombot ezen kérésre ne vess még
 52. » Hajgált, szüntelen égtek a sok tűzön emberi testek

Szabó Istvánnál 8-szor ú. m. :

9. sor. Létó és Zeüs gyermeke : mért a fejedelem ellen (1850/1)

1853-ban pedig ekképen, de nem a legszerencsésebben javítva :

Letó s Zeüs gyermek. Mért a fejedelem ellen

19. sor. Ám engedje az istenség feldülni tinektek (1850/1)

1853. Ám engedje tinektek az ég feldülnotok immár

23. sor. Megtisztelni, s fogadni becses váltságait : ámde

Az 1853-iki kiadásban már meg van a *diacresis*.

31. sor. Vásznat szöve s az ágyamnak szolgálatot adva (1850/1 és 1853).

41. » Égni tüzedre, ohajtatomat cselekedd meg ez úttal (1850/1 és 1853).

44. » Ime Olympos bérceiről bosszusan elindult (1850/1)

Jobb 1853. S ment hangos szívvél lefelé a bérczes Olympról

50. sor. Öszvérekre irányzu előbb és furge kutyákra (1850/1 és 1853)

51. » Annakutánna magukra lövén a mirigyos íjat (1850/1 és 1853)

Zombory Lipótnál 16-szor: 2. sor 7. 9. 17. 20. 21. 23. 24. 25. 30. 36. 42. 43. 48. 51. 52.

Thewrewnk Emílnél 9-szer: 5. 6. 9. 10. 14. 20. 39. 43. 44. sor.

Rákosity Jenőnél 6-szor: 4. 10. 13. 30. 49. 51. sor.

A hexameter tökéletlenségei közé számítják, ha a vers végén vagy 4—5 tagú szó, vagy egytagú megelőző többtagú szóval használtatik. Legalább ez az egyik oka, hogy Horatius satirái és epistolái hexameterreit nem tartják mintaszerű alkotásuaknak; a mi igen természetes, mert az ilyen jelenségek nem alkalmasak arra, hogy a rhythmust előmozdítsák.

A kérdés ennél fogva az: vajjon ez a jelenség megengedhető-e a magyar hexameterben? ha nem, akkor egy magyar fordító sem volna ment ezen hibától, a mint azt a következő idézetekből látni fogjuk:

a) 4—5 tagú szó a hexameter végén. Ide nem számítom az ilyenfélétet: visszakerülvén; összevcsapodva, hanem: veszedni, elfogadódjon, koszorústul (Hertelendynél); tiszteletében (Szabónál); kuvaszoknak, nyilaiddal (Zomborynál); akarátja, ölelendem (Szeremleynél); Achajaiaknak, megbecsteleníté, népvezetőkhez, indulatosnak (Thewrewnknél); boszujáról madaraknak, danausoknak stb. (Rákosynál).

b) egytagu szó a hexameter végén:

Molnár:	23. fakadt hogy,
	26. öreg ne,
	40. úgy, hogy,
	50. rettenetes sor,
Révai:	40. utóbb is,
	60. vállain a mint,
Kölcsey:	47. merit és,
	48. nyilat is,
Hertelendy:	2. tsapást szórt,

22. hogy e pap,
47. ott meg,
50. elobb tsak,
- Szabó: 47. ugy ment,
48. nyilat lott,
- Zombory: 8. ele Zeusz,
24. ez, de,
28. a lányt en,
39. befedem vagy,
49. ezust iv,
- Szeremley: 2. ezer bajt,
10. s a sok nep,
13. a sok penzt,
17. es 22. gorogok mind
27. ne merj, mert,
33. az agg pap,
- Thewrewk: 5. volt az,
18. lakok hogy,
38. uralgsz, ha,
- Rákosy: 2. siralom lett,
20. gyermekemet ki,
26. lássalak, oh agg,
27. ide jogy meg,
29. idos kort,
41. nekem ezt meg,
47. ejszaka ugy lep.

Ide nem vettem azon helyeket, a melyekben az igekötő elválasztatván igéjétől, a vers végére kerül; pl. megy el, st**b**.

A külsőségekhöz sorolom az elisioval való eljárást. Az elisio (hangkilökés) legbiztosabban megalapítható azon a helyeken, a hol 1. két önhangzó a thesisben találkozáván, együttvéve, azaz: az egyiknek kilökésével, rövid szótag gyanánt vétetik. Az elisio rendes a római költőknél, a görögöknél pedig ott, a hol azt a digamma követelte hiatus nem ellenzi. Az ilyen elisio nyomait sikerült a magyar fordítók egynehányánál felfedeznem és pedig kezdeményezését találjuk Kölcsey következő verseiben:

4. sor. Mēg jōkōr, s magokat zsākmányū adta az ebēknek.

7. sor. Atrid férfiakon fejedelm és isteni Achilleos.

23. sor. Kellene is tisztelni papot s elvenni az ajánlást.

29. sor. S lányodat én nem adom, míg nem mēg nēm lepi az aggkor. Továbbá Hertelendy következő 11. versében:

Mert hiv imádóját, Chrysest lealázta Agamemnon

2. a hol az elisio arsisba kerülván, hosszú szótagot képez.

Erre példát nyújt Molnár János következő 22. verse:

S azzal Apollor is, ki nyilakkal messze lövöldöz. = M.

tehát az önhangzót tényleg kilöki és azt hiány-jellel jelöli.

Nevezetes ujítást kísér meg Vályi Nagy, a ki a rómaiak módjára a végtagu m-et önhangzó előtt elisióra képessé teszi mert a következő verset (1. sor.)

Zengd nekem Istenné Achilevs Peleuszfi haragját
csakis az *em* szótag kihagyásával lehet mérni.

Ugyanezen kategóriához tartozik a synzesis (összevonás) is, melyre nézve példát találunk Hertelendy Gábor 3 versében:

Sok derekas lēkēit a vitézeknek le Aishoz. Itt a *lelkeit*-nek utolsó két szótagja az arsisba esvén, ez csakis egy szótagnak vehető.

Ugyancsak a synzesisnek egy nemét és pedig rosszabb fajtájából, mutatja Hertelendynek 6. verse:

Múta először a két vezető vesze ösze pörölve.

Ha legalább *miótát mótúra* változtatta volna.

Ebből látjuk, hogy minden egyes irónál bizonyos elv, vagyis inkább valami elvi szabadosság uralkodik a hexameter megszerkesztésénél, mely viszont, ha a fordítókat egymással összehasonlítjuk, semmiféle érdemleges következetességre, szabatoságra nem enged következtetni, az általánosan érvényes szabály lehozatalát pedig épen lehetetlenné teszi; majdnem úgy vagyunk vele, mint a helyesírás törvényeinek megalapításával.

Ép úgy vagyunk fordítóinkkal a görög tulajdonnevek szótagjai mennyiségének kényök kedvök szerént való megváltoztatását illetőleg; Így:

Molnárnál: Peleides; *Kölcseynél*: Pelid; *Kölcseynél*: Achillevs; *Rákosynál*: Akhilleüs; *Kölcseynél*: Ais; *Vályinál*: Aisz; *Molnárnál*: Dan; *Vályinál*: Danaok; *Révainál*: Atreus; *Szabónál*: Atreus.

Sőt ugyanegy irónál váltakozik az egyik alak a másikkal; így Thewrewknél:

5. sor. Örmadaraknak eléje Kronion.

21. » Tisztelvén a messzelövő Kronion vagy

14. » Tartva kezében a messzelövő Apollo füzérét.

21. » Tisztelvén a messzelövő Kronionfi Apollont.

Épen oly feltűnő a görög tulajdonnevek magyarított alakjainak különbözőése nem csak hangi alkatrészeiket, hanem helyesírásukat is tekintetbe véve; így olvasható: *Peleides* (Molnárnál); *Pelid* (Kölcseynél); *Peleuszi* (Vályi, Hert., Szabó, Thewrewknél); *Peleoszfi* (Zomborynál) *Peleüszfia* (Rákosynál):

Akilles (Molnár, Rév., Zom.)

Achillevs (Kölcsey)

Achileusz (Vályi)

Achiles (Hert.)

Achilleus (Szabó)

Achilles (Szabó)

Akhilles (Szabó)

Akhill (Szerem.)

Achileus (Hert. Thewrewk)

Akhilleüs (Rákosy).

E szerint van 10 alakunk.

Akéai (Molnár)

Acháji (Vályi, Zomb.)

Achajai (Thewrewk)

Akhiv (Szabó, Rákosy)

4 alak; a többinél részint görögök, részint danaok.

<i>Jó</i> (Molnár)	<i>Kriszes</i> (Molnár)
<i>Jupiter</i> (némi anachronis- mussal Rév., Szer.)	<i>Kriszes</i> (Révai)
<i>Zeus</i> (Molnár Kölcsey)	<i>Chrüses</i> (Kölcsey)
<i>Zeüsz</i> (Vályi, Rákosy, Zomb.)	<i>Chrüsesz</i> (Vályi, Zomb.)
<i>Kronion</i> (Hert. Thewrewk)	<i>Chryses</i> (Hert. Thewr.)
<i>Zeüs</i> (Szabó)	<i>Khrýses</i> (Szabó, Rákosy)
<i>Zeüsz</i> (Szabó)	<i>Xryses</i> (Szerem.)
<i>Zeusfi</i> (Szabó)	Összesen 7. alak.
<i>Zeusz</i> (Zomb.) Tehát 9 alak.	<i>Tzilla</i> (Molnár)
<i>Atrides</i> (Moln., Rév., Szabó)	<i>Czilla</i> (Révai)
<i>Atrid</i> (Kölcsey, Vályi)	<i>Killa</i> (a többi).
<i>Atreides</i> (Hert., Thewr.)	<i>Fébus</i> (Molnár)
<i>Atreuszfi</i> (Zomb.)	<i>Phoibos</i> (Kölcsey)
<i>Atrida</i> (Szerem.)	<i>Foibosz</i> (Vályi)
<i>Atreüsz</i> (Rákosy).	<i>Phoebus</i> (Hert.)
Összesen : 6 alak.	<i>Phöbos</i> (Szabó)
<i>Latona</i> (anachronismussal Révai, Szer.)	<i>Phoibosz</i> (Zomb., Rákosy)
<i>Létó</i> a többi mind.	<i>Phorbos</i> (Thewrewk).
	Összesen : 7 alak.

Ezen tények magok is egy kis tanulmányt érdemelnek. Ennek segítségével ugyanis ki lehetne mutatni, hogy 1. melyik fordító volt következetes és melyik nem; továbbá 2. minő elvet vallott a görög hangok átírásánál. Így nem volna nehéz kimutatni, hogy azt, a ki *Achilleus*, *Achilles* és *Akhilles*-t, *Zeüs*, *Zeüsz* és *Zeusfi*-t ír, a mint Szabó teszi, következetesnek tartani nem lehet, míg ellenben bizonyos, hogy Kölcsey, Thewrewk stb. híven és következetesen a görög eredetihez tartották magokat; hogy Molnár az eredeti χ -t rendszeren *k*-val, Rákosy pedig *kh*-val átírja stb. Elég az hozzá, hogy ezen a téren oly zűrzavar uralkodik, mely sürgös orvoslásra, és pedig a philologusok részéről vár.

A külsőségekhez sorolom még, az itt felhozott eseteken kívül, a sajtó szerű szóalakokat és szóképzéseket, a melyek fordítóinknál először lépnek fel. Így Révainál: 55. tedd meg *kiváutum*; Hertelendynél: 6. v. *müta* = mióta; 7. v. *bujtá* = bujtogatta; 2. v. *komorévü*; Szabónál: 5. v. *végyelmeinek* = végzet; 41. v. *óhajtatom* = óhajtás; Zomborynál: 39. v. hogy ha *imádódat* = templomodat. 42. v. *lakjanak* = lakoljanak. Mint kevésbbé szokott alakok sorolhatók ide a Kölcseynél előforduló 32. v.

békbe = békében; 13. v. *hozvája* = hozván 18. v. *birvájok* = bírók.

Ha már az alaktani és szóképzési furcsa jelenségeket megvilágítottuk, lássuk még a sajátosságos syntactikai tüneteket és szólásmódokat is; így pl. a *græcismus* kirívó a 42 v.-ben *Kölceseinél: könnyeimet bűnhődjék*, *Vályinál: könnyeim lakolják* (a mint egyáltalában *Vályi Kölceynek befolyása* alatt áll, l. m. a 26. és 52. verset); *Hertelendynél* áll a *viszonyszó ellen ért helyett és oldani megszabadítani helyett*. 20. v. *Kedves gyermekeket pedig oldani kintseim ellen*; *Szabónál* 25. v. *szigorún kikelő* (= fenyegető) *szók*. 33. v. *az öreg bevette tanácsát* = elfogadni és 43. v. *ájtatos esdését bevévén* *Apollon*, míg az 1853-ki kiadásban: *Apollo kegyes szavait füleli*. *Révainál* 52. v. *kijűzni* = ékesíteni a *templomot koszorúkkal*.

Ennyit a *külsőségről*. Térjünk most át a *feladat második részére*, t. i. annak kimutatására, mennyiben sikerült fordítóinknak a *költő gondolatait*, a *költemény színgazdag képeit megközelíteni és azoknak magyar nyelven megfelelő kifejezést adni*. A *színezésnek* egyik és pedig igen hathatós *segédeszköze az epitheton*, a *jelző*. *Hogy Homeros a jelzők használatában mester*, azt mindenki tudja, a ki vele foglalkozik. *Lássuk, mennyiben sikerült fordítóinknak őt e tekintetben megközelíteni?*

Homerosnál a *μηρις ὀλομένη* *Molnárnál*: *semmi*; *Révainál körülírva: néprontó veszedelmével*; *Köl. és Thew. vészes*; *Hert. komorévü* (az *irodalomban nem fordul elé*); *Szabónál: údíz és bős*; *Rákosynál: gyilkos*, mely talán legjellemzetesebb.

νοῦσος κακή *Molnárnál: mérges tar mirigy*; *Rév. dögleletes nyavalya*; *Köl. gonosz*; *Vályi: rossz nyavalya*; *Hert. gonosz dög*; *Zom. mirigy kórság*; *Szer. dögvész*; *Thew. gonosz dögvész (jó)*; *Szabó, Rák. csak: vész*.

θεός Ἀχαιῶν *Molnárnál* *semmi*; *Rév. a nagy*; *Köl., Rák. isteni*; *Vályi, Szabónál: felséges*; *Szabónál 1853. híres*; *Zom. isteni bajnok*; *Hert. égfi*; *Szer. plane félisten*; *Thew. tündök*.

θεοὶ γίγας *Mol. és Rév. nál* *semmi*; *Köl. Szer. gyors*; *Vályi, Thew. sebes*; *Hert. gyorszerű*; *Szabó: úszka*; *Rák. fűrge* (a mi talán legjobb).

ἐβανίμυδες Ἀχαιοί *Mol. izmos száruak*; *Rév. fegyverben*

fénylő; Köl. *saruzott*; Vályinál: *jó saruszáras*; Hert. *szárvasas*; Szabó: *pánczélós*; Zom. *semmi*; Szer. *jól saruzott*; Thew. *lábvértés* (a leghelyesebb); Rák: *fényes vértü*.

ἐπίβρολος Ἀπολλων Mol. *újjas*; Rév. *körülírva: a ki nyilakkal messze lövöldöz*; Hert. *toratzélós és toratzélu*; Szabó: *tegzés*; Rák. *gyors nyilazó*; a többi: *messzelövő* (a mi legjobb)

ἀπερείτη ἄποινα Mol. *semmi*; Rév. *temérdek*; Köl. *végtelen*; Vályi: *végtelen*; Hert. *derék váltó*; Szabó: *roppant bírság és tetemes pénz*; Zom. *nagy díj*; Szer. *sok pénz*; Thew. *végtelen sarez*; Rák. *nagy váltság*;

ἀρχαὴ ἄποινα Mol. *semmi*; Rév. *fényes ajándék*; Köles. *csak: ajánlás*; Vályi: *drága sarez*; Hert. *váltószere*; Szabó: *becsés váltság* 1853. *csak: váltság*; Zom., Szer. *csak: díj*; Thew. *csak: sarc*; Rák. *csak: váltság*. (Egy sem elégít ki.)

κούρητον παρὰ νηυσί. Mol., Hert., Zom. *semmi*; Rév. a szövegtől egészen elütő körülírással: *seregünk meglepte hajók*; Köl., Szer., Rák. *öblös (jó)*; Vályi: *görbe*; Szabó: *úszka, ericke* (hamis); Thew. *naggyöblü*;

κρατερὸν μῦθον Mol. *csak: tsufolva fenyítvén*; Rév. *szürogtató mocskok*; Köl., Zom. *csak: fenyegetve*; Vályi *csak: fenyegette*; Hert. *csak: megrohanni igével*; Szabó: *szigorún kikelő szókkal*; Szer. *rája rivall*; Thew. *keményen rája parancsol*; Rák. *szüdalommal bántalmazva ereszté*. (E szerint csak Szabó adja vissza a jelzöt, de nincsen köszönet benne.)

πολυφλοίσβοιο θαλάσσης Mol. *zörgő tenger (furcsa)*; Rév., Rák. *zúgó*; Köl., Szer. *zuhogó*; Vályi: *sokzaju*; Hert. *dobzó*; Szabó: *semmi*, de 1853. *habüvöltös*; Zom. *morajos*; Thew. *csak tengerözön*.

ἡρόσμος Ἀγρῶ Mol. *gyönyörűen befont haja*; Rév. *fürtös-haju*; a többi: *széphaju*;

Κύλα ζαθέη Mol. *áldott*; Rév. *híres*; Köl. *jeles*; Vályi: *isteni szép*; Hert., Rák. *szent*; Szabó, Thew. *szentséges*, Szabó 1853: az elhibázott: *áhitatos* Zom. *csudálandó*; Szer. *dicső*;

ἀμφιρροπέα παρέτρην Mol. *semmi*; Rév. *tele tegez*; Köl. *befödezett tegez*; Vályi: *boltos fedelü*; Her. *jól betsinált*; Szabó: *fedeles puzdra*; Zom. *befedett puzdra*; Szer. *fedeles tokmány*; Thew. *jó záratu buzdra*; Rák. *szorosan elzárt tegez*;

ἀργυρέοιο βροίο. Csak azért hozom fel, mert Hert. ezüst kirugóval fordítja.

Κόνας ἀργός Mol. semmi; Rév. gyors agarak; Köl. vizsga kuttyák; Vályi: gyors fajta kuttyák; Hert. serény ebek; Szabó, Thew. fúrge kuttyák; Zom. holmi kuvasz; Rák. gyorslábu kuttyák; Szer. (tökéletesen hamisan) rest eb;

βέλος ἐχέπειρος Mol. semmi; Rév. öldöklő nyíl; Köl. epés nyíl; Vályi: fanyar; Szabó: mirigyos íj; Zombory: údáz tegez; Szer., Thew. mérges nyíl (jó); Rák. bús nyílazó;

Σμυθεύ. Érdekes Molnárnál az ezen szónak megfelelő: Egérvár.

Lássuk most miképen domborodnak ki az egyes gondolatok és képek és mennyire közelítik meg az eredetit?

Agamemnon megsérti Apollont. Erre Apolló Molnárnál *harsány módra felhorkan*; Rév.-nál *méltán felgerjed*; Köl.-nél *megbosszankodik*; Vál.-, Rák.-nál *haragszik*; Her.-nél *a királyon eped*; Szabónál *a fejedelem ellen felgyulad*, 1853-ban *pedig felharagszik*; Zom.-nál *nehéztel*; Szer.-nél *megharagszik*; Thew.-nél *neki böszül* (legjobb);

A pap megjelenik a görög táborban. Molnár szerint: *kezét az aranybot s íjas Apolló zímere tzihrázá*; Rév. sz. *Istene szenteséges süvegét és az arany páleztát tartja kezében*; Köl. sz. *Apoll fővegét egyben arany bottal tartja kezében*; V. sz. *Foibosz koszorúja aranyos botja körül volt kezében*; Hert. sz. *Diszkoszorút lel (tehát valaki tudtán kívül kezébe nyomta) kezében, rajta az arany páltzán*; Szabó sz. *Apollo koszorúját hozza kezében tent az arany jogaron*; de 1853-ban már a koszorú nincsen a jogaron, mert csak: *hoz koszorút és aranyos jogart*; Zom. sz. *markolja Phoibosz süvegét s az arany fejedelmi páleztát*; Szer. sz. *kezében tartja az arany botot és a süveget*; Thew. sz. *tartja Apollo füzérét arany botján*; Rák. sz. (már a magyarázatot is bele foglalva): *kezében van az arany páleza Apollo borostyán gallyaival*; Mennyi kép!

Midőn a pap beszédjét végzi, az archivok Mol.-nál *egygyezvén mindarra fakadnak*: Rév.-nál *hajlanak ugyan s egyetemben helyesnek tartják*; Köl.-nél *a pap részére hajolnak*; V.-nál *meggyezvén felelnek*; Her.-nél *szavazva kívánnak*; Szabónál már *felzúgnak*; Zom.-nál *helyeslöleg kezdenek beszélni*; Szer.-nél *rá*

áll a népség; Thew. helyeslöleg mondják; Rák.-nál az Achivok helyeslö szözata kívánja (a valót Thew. és Rák. adják).

Agamemnon nem enged a pap kérésének, sőt megfenyegeti, hogy leányát házában fogja tartani és pedig ott fog Mol. szerint varrni (sic) és ágyát retegetni; Rév. sz. a leány Argos vára belső teremében gyenge kezével ott fog szőni és ágyának lesz részese (mennyi itt a toldalék, a melyről Homeros semmit sem mond!); Köl.-nél fog vászna körül járni és ágyának lesz részese; Vál.-nál szátyva körül fog szolgálá ni; a többi, mint Kölcssey; Her.-nél szöve fog takátskodni és nyoszolyáját megosztja vele; Szabónál vásznot sző és ágyának szolgálatot ad; Zom.-nál szövögeti a vásznot és retegeti estréknént (sic!) az ágyat; Szer.-nél fog hímzeni és szőni, éjente pedig ő majd ölelendi (ez már azután magyarosan van kifejezve!); Thew.-nél vásznot sző és ágyának részese; Rák.-nál ágyát fogja alája vetni s a retéllöt dobra sürgögni (legjobb Thew. és Rákosyé).

Agamemnon beszédjére megijed a pap és távozván Mol. szerint: járkal magányos lépéssel és kéri szörnyü zokogással Apollót (itt nagyit Mol.); Révainál: reszteg megy bába merülve és az égbe tekintvén kéri Apollót (erről is kevesebbet tud Hom.); Köl.-nél némán jár (helyes) s félre vonulva tovább hosszan könyörög (ez is helyes: hosszan kivételével); Vál.-nál hallgatvást megy és messze hogy ér, könyörög fenszóval (helyes); Her.-nél tsendeszen megy s távul járván könyörögve panaszol; Szabónál: indul szótalanul (helyes) a tenger görbe (?) szegélyén s sok (?) imával eseng; Zom.-nál nagy hallgatag indul utnak s menre sokat könyörög; Szer.-nél indul haza halkán (?) s többször az utjából kiki tér (?) és imádkozik buzgón; Thew.-nél hallgatva megy és jó messzére eljutván könyörög (helyes); Rák.-nál némán tora ballag s oldalra letérve fenszóval imát kezd.

A pap imájában felemlíti Apollónak tett szolgálatait, a többi között M.-nál: hogy templomja tőle nyerte födelét; Rév.-nál: hogy virág-koszorúkkal kedvére kifűzte ékes templomát (egészen költött); Köl.-nél: hogy födelezte templomát; Vál.-nál: hogy szentházát fedte elégszer; Her.-nél: hogy házában némelykor izére volt (sic!); Szabó: hogy temploma (1853. imola) épült általa; Zom.-nál: hogy imádáját csinosan befedé (sic!); Szer.-

nél: *hogy kedvese felkoszorúzta templomát*; Thew.-nél: *hogy templomot kedvére épített (helyes)*; Rák.-nál: *ha a templom, kit épített, kedvére való (helyes)*.

A pap imája végén arra kéri Apollót Mol.-nál: *Összevnyilaztatván tőled Dán tábori rendek könghullásomnak tüstént adják meg az árát*; Rév.-nál: *Tedd nyilaid hullásokkal levetetve lakoljon könnyeimért s keserű bámért a büszke Görögség (ismét megtoldva Hom. egyszerűsége)*; Köl.-nél: *könnyeimet danaok bünhödjék a te nyilaiddal*; Vál.-nál: *Könnyeim a Danaok nyilaidnak részve lakolják (?)*; Her.-nél: *csak pótolják nyilaid Danaoktól könnyeim árát (mi ez?) Szabónál: Bünhödjék könnyeimért az Akhivok sereg nyiladtól*; az 1853: *Bünhödjék könnyeimért nyilaidtól az argosi tábor*; Zom.-nál: *Könnyemért hadl lakjanak (?) a danaok nyilaiddal*; Szer.-nél: *Állj bosszút értem nyilaiddal az Akhaji népen*; Thew.-nél: *Bárcsak az argosi had könnyemért nyilad által adóznék (helyes)*; Rák.-nál: *Könnyeimet nyiladon keserüljék meg az akhivok (helyes)*.

A pap imájára Mol.-nál *könnyörül Fēbus*; Rév.-nál: *panaszát meghallja*; Köl.-nél és Vál.-nál: *rá hallgat*; Her.-, Zom.-, Szer.-nél: *meg hallja*; Szabónál: *bereszi ájtatos esdését*; de 1853-ban: *jüleli kegyes szavait (?)*; Thew. és Rák.-nál *meghallgatja (helyes)*.

Erre elindul Apollo és pedig Mol.-nál: *Olympusnak tetejéről alá szál*; Rév.-nál: *leereszkedik (?) a magas égből (?)*; Köl.-nél: *jön Olymposnak bérceiről*; Vál.-nál: *már jött Olümposznak hegyeiről*; Hert.-nél: *jött is O. tetejéről*; Szabónál csak: *elindul O. bérceiről*; 1853. pedig: *ment a bérczes Olympról*; Zom.-nál: *lerohan az olympi tetőkről*; Szer.-nél: *jött az olympi hegyében (vad magyarság)*; Thew.-nél: *megy le Olym. csúcsáról*; Rák.-nál: *gyorsan száll alá az O.-ról (helyes)*.

A mint így megy Apolló Mol.-nál: *vállain a nyilak, a tegez, iv tsattogva zörögtek (valamivel több mint Homerosnál)*; Rév.-nál: *vállain a mint jött sebesen haragos mozgásban összevcsapódva zördült a sok nyíl*; Köl.-nél: *s vállain a nyilak élesördültenek a haragosnak mozgulási között (helyes)*; Vál.-nál: *a nyilak a haragos vállán hangozva csörögtek, a mikor ő mozdult*; Her.-nél: *Tsörgött is biz a sok nyíl, a mint ment nagy haragosan (nevezetes ezen versben a sok egytagu szó)*; Szabónál:

minden mozdulatán megcsördült a haragosnak Vállá felett a nyíl (sajátságos kép és tünemény!); 1853-ban: minden lépte nyomán megcsördült a haragosnak vállain a nyiltár; Zom.-nál: lerohan tegezvel és puzdrával a vállán (ezen festés szerint Apollonak két tegeze vagy puzdrája volt, mert tegez = puzdra és megfordítva); melyben a nyílvevesszők fel-fel zördültek, a mint jött (ez is költői?); Szer.-nél pedig: a mint jött a haragos és mozgó Istennek vállain a nyíl összeütődve zörög (ez aligha nagyon borzasztó); Thew.-nél: megcsördül a nyíl mentében az indulatosnak; Rák.-nál: Csendül a puzdra a bús isten vállára verődve (jó).

Vége a festői képet, a melyet Homeros csak ezen pár szóba foglal: ὁ δ' ἦϊε νοκτιε εὐκωός és mely csak hasonlat, Mol. félreértve, így adja: *Ő maga kormos homályt környül kerekítte magára; valamint Her. is, ki így ír: s komor új képében érkeze ott meg.*

Ezen előzményekre már építhetjük ítéletünket. De mielőtt ezt tennők, ki kell emelnünk Kún Pálnak a «Politikai Hetilap» 1866. 25. számában megjelent cikkét, melynek czíme: «Homerosz magyar fordítói». Ebben a szerző megemlékszik Molnár, Révai, Kölcsey, Vályi, Hertelendy, Szabó, Thewrewk, Zombory fordításairól, különösen tárgyalva és bírálva Révai, Kölcsey és Szabó fordításait. Az ítélet, a melyet kimond, nem igen hízog az írókra. A pálmát a magyar Homeros fordítók közül nem Szabónak itéli oda, kinek egyedüli érdeme, hogy munkájában, nemes lelkesedésénél fogva, kitartó volt és az egész Homerost lefordítá, hanem Thewrewknek.

Már fennebb is, midőn a kijelölt 52 sort részleteikben összehasonlítottuk, láttuk, hogy Rákosy és Thewrewk fordításai mind szellemökre, mind alakjokra nézve első helyen állanak. P. Thewrewk Emil eddigi fordításaiban zamatos magyar stílusának, rhythmikai érzésének és a homeroszi költészet szellemével való congeniálitásának számos jeleit adta már. Méltóképen elvárjuk tőle, hogy ő, ki jelzett tulajdonságánál fogva első sorban alkalmas e lelkesítő czélnak, egy magyar Homeros létesítésének elérésére, nemes feladatának fogja ismerni azt, hogy *dum valemus et vigemus*, minden erejének összeponosításával irodalmunkat egy bizonyára becses Homeros-fordítással meggazdagítsa.

BARTAL ANTAL.